

Иван ПОПОВИЋ

Географски институт "Јован Цвијић", Београд

*Досадашња друштвено-географска проучавања
насеобина за одмор и рекреацију у Србији*

*Sofar Socio-geographical Study of Resorts and
Recreation Centers in Serbia*

Извод: У уводу чланка су сажето наведени термини који су се односили на оне грађевине што су широм Србије подизане ради одмора и рекреације. Указано је да су прва проучавања ове проблематике реализована по угледу на инострану истраживања, док је највећа пажња посвећена подробнијим образлагањем евидентних научних стремљења у касније спроведеним изучавањима уобличених насеља и насеобина за одмор и рекреацију у Србији.

Кључне речи: објекти за одморалишно-рекреативни боравак, "викенд" плацеви, насеља и насеобине за одмор и рекреацију.

Abstract: The Introduction concisely states the terms related to those buildings erected throughout Serbia for the purpose of rest and recreation. It points out that the first studies of these issues have been realized after foreign research models, while the greatest attention was paid to more detailed explanations of the evident scientific strivings in lately conducted studies of established settlements and colonies for rest and recreation in Serbia.

Key words: facilities for rest and recreation, "weekend" lots, settlements and colonies for rest and recreation.

У једном од наших претходних радова (1) уложили смо напор на ближем упознавању извесних израза и пратећих "исказа", који су својевремено стављани у службу тумачења елементарних појмова из опсега овде насловљене проблематике. Наиме, у претежно успутним или узгредним поменима аутора бројних географско-туристичких чланака егзистирају називи као што су: викенд кућице, викенд куће, викенд кућице - виле, зграде типа вила, приватне викендице и приватне виле, викендице и нове виле па чак и нови туристички објекти (изван друштвеног сектора). Такве термилошке одреднице односиле су се испрва на све оне грађевине које

су на атрактивним местима Србије (на обалама река и језера, у планинским срединама, у бањама) биле неравномерно подизане ради "спровођења" одмора и рекреације њихових власника током повремених (о државним и верским празницима) или периодичног, углавном, викенд боравка.

Поменути здања, приближног или сасвим индентичног имена, називана су (Мих. М. Костић, 1978) и кућама за одмор. Њихово просторно окупљање је - од истог аутора, тада обухваћено и кумулативним изразом - *рекреативна боравишта* уместо којег је спорадично употребљавана и термилошка алтернатива - специфично насеље тј викенд насеље. Иста је била присутна само у контексту појашњења временског (несталног, повремених или периодичног, углавном о викенду) обитавања радних људи у оном простору који допушта реализацију потпуног одмора и одговарајуће рекреације. Оваквим појмовним одређењем специфичних здања (кућа-објеката за одмор и рекреацију) и њиховим просторним уобличавањем у насеобине за одмор и рекреацију односно викенд насеобине, трудом овог заслужног географа дат је третман уважене тематике у, тада већ, нешто шире разгранатој, послератној друштвеној географији Србије.

Сл. 1 - Изглед уобличене насеобине за одмор и рекреацију "Јарменовци" на падини Рудника. (С н и м о: И. Б. Поповић, 14. 7. 1984. године)

Fot. 1. - View of the established entertainment and recreation settlement "Jarmenovci" on the slopes of the Rudnik mountain. (P h o t o: I. B. Popović, 14. 7. 1984.)

Уколико се не узме у обзир напис (Ж. Јовичића, (1967), од пре скоро три деценије, којим је утемељен приступ уопштеном географском упознавању овакве тематике на примеру Грочанског Подунавља, слободно се може нагласити да су се код нас таква проучавања јавила са знатним закашњењем не само у односу на инострана већ и на она проучавања која су била остварена на територијама неких бивших југословенских република. Претходно и из разлога што је занимање за ову проблематику оточело у Србији тек крајем седамдесетих година. Пошто се у то време, код нас није располагало никаквим научним радовима, који би могли да послуже као узорни, избор приступа у оваквим истраживањима био је испрва по угледу на, изразито проређена, проучавања ове врсте у Словенији. Али, већ са стицањем почетних искустава у расветљавању обе научне тематике долазило се до сазнања да се са *друштвеногеографским изучавањима* изналазе умногоме заокруженија познавања ове врсте насеља и насеобина. Отуда су касније и уследила тематски проширена и нешто продубљенија изучавања насеља и насеобина за одмор и рекреацију. Посматрана из угла најновијег времена таква изучавања се могу расчланити у *три изразита научна стремљења* са друштвено - географског аспекта.

Прво научно стремљење се односи на сажето географско представљање појединих, већ оформљених, већих или мањих група објеката тј. кућа за одмор и рекреацију. У том смислу су најпре презентиране неке физичко-географске ознаке микроположаја, а затим и основне погодбе локалне средине. Уз назнаке површина таквих окућница односно припадајућих парцела хронолошки (по периодима) су исказане и године дефинитивне изградње ових објеката. Уколико је било у питању њихово веће распрострањење, чешће им је назначаван просторни размештај у погледу дифузне, линеарне или полукружне дистрибуције у обухваћеном простору. Све је то, у већем или мањем обиму, обрађивано у опсегу нешто ширих излагања о туристичким ознакама присутних насеобинских простора сувоборског Рајца, Букуље, Власинског језера и Космаја (4; 5; 6; 7; 8).

Осим тога, овако окарактерисано научно стремљење било је, скоро истовремено, инкорпорирано и у одређеним деловима знатно опсежнијих чланака где су заступљена комплексна друштвено-географска разматрања. Наиме, приликом таквих третирања различитих локалитета термално-минералних вода Србије (9; 10;

11; 12; 13) у науци почев од њихових, скоро непознатих, налазишта у непосредној околини Горњег Милановца (М. Костић и И. Поповић, 1982) и нешто више знаних места као што су "Савинац" (М. Костић и И. Поповић, 1984) и "Орашки кисељак" (М. Костић и И. Поповић, 1985), па до познатих бања односно надалеко афирмисаних балнеотуристичких насеља представљених Горњотрпчанском Бањом (М. Костић и И. Поповић, 1983) односно Нишком Бањом (И. Поповић, 1987), сем већ назначених, унеколико су образлагане и оне друштвеногеографске теме којима је донекле употпуњавано познавање објеката за одмор и рекреацију, (просторно груписаних) претежно у окружењу поменутих бањских вода. Тако, поред навода инфраструктурне опремљености оваквих здања (9) изнета су и саопштења о њиховој деоби на ново-саграђене и оне, омање, приземне, за викенд боравак адаптиране куће "које су стечен деобом наследне оставштине" (11; 91).

Сл. 2 - Спољашња физиномија карактеристичних објеката за одмор и рекреацију у простору северозападног приобаља Власинског језера.
(С и и и о: И. Б. Поповић, 16. 06. 1985. године)

Fot. 2. - Outer physionomy of charactistical facilities for rest and recreation in the region of the northwest coast of Vlasinsko lake (P h o t o: I. B. Popović, 16.06. 1985)

Уз поменуто је указивано чак и на специфичности ових рекреативних пребивалишта јер је са њиховом четворогрупном (четири потеса тј. "званих места") заступљеношћу у Савинцу (10) разматрана присутност већег броја (10) купалишних базена,

поготову што (нам) ни до сада није познато да је баш толико рекреативно-купалишних објеката ситуирано на било ком таквом локалитету Србије. Изложен је и осврт на "изражена сувласништва и вишевласништва над викенд зградама" (12, 111), пошто су овакви облици власништва ређе заступљени у овом облику изградње на многим планинама и у другим бањама Србије. Протумачена "им је и просечна густина распрострањености" (3, 127) приказом узрока и последица њихове неуједначене присутности на атару Нишке Бање (13).

Друго научно стремљење се карактерише продубљеним разматрањем већег броја проблема из домена настанка, просторног уобличавања и хронолошког развоја као и повремених или периодичног обитавања оваквих насеобина за одмор и рекреацију. Ово из разлога што су таквим настојањем, у знатном сагласју са савременим унапређењима друштвене географије Србије - остварене истраживачке активности и у правцу издвојених саопштења из домаћаја ове прилично сложене проблематике (14).

Означено "проблемско" третирање ове области човековог сазнања дошло је до изражаја приликом образлагања мало познатих структура власника (објеката за одмор и рекреацију) у два правца. У оквиру једног правца проанализиране су интересантне структуре по занимању и имовном стању истих не само при изради (О. Савић, 1984) већег чланка о савременом територијалном ширењу варошице Гроцке (15, 77), него и обимније студије где је објашњавана (М. Наумовић, 1988) оваква тема на простору овеће Нишке котлине (16). Другим правцем су садржајније изложене структуре таквих власника у погледу њиховог сталног места боравка. Оне су најпре презентирани на примеру "сопственика" оваквих здања "из 19 атара на територији општине Варварин" (17, 57), а потом и изнете у опсегу "засавских" катастарских општина од Остружнице до Барича односно на "здруженим деловима територија општине Чукарице, Обреновца и Барича" (18, 77).

Сем поменутог, посебан напор је уложен у расветљавању граница распрострањања испарцелисаног земљишта на коме су, увелико, у процесу ситуирања неједнаке групе објеката за одмор и рекреацију. Овим су тумачене (М. Мацејка и I. Поповић, 1984) савремене последице "трајне измене начина коришћења аграрних површина под притиском" (19, 104) просторног окупљања таквих здања по рубним деловима Бање Врујци. Нешто доцније, саобра-

зно претходном раду обављено је (М. Маџејка и Ј. Поповић, 1987) и разграничавање викенд-реона (рекреационе средине са доминантном функцијом приградског одмора) и продуктивног гла у малом делу Подунављу, на примеру "двојног режима искоришћавања земљишта у међупростору Сремских Карловаца и Чортановаца" (20, 259).

У склопу овог научног стремљења појачано је занимање за продубљеније анализе разврставања ових објеката у зависности од начина стављања у функцију одмора и рекреације. Како на томе фундирају битни елементи њихове засебне и глобалне физиономије и простору, приступало се садржајнијем разлучивању сасвим нових од већ поменутих, за викенд боравак адаптивних старих, раније стално настањених, зграда на територији општинне Варварин, Ниш и шире у читавој Шумадијској Посавини (13; 17; 18).

Треће научно стремљење се одвија у најновије време и одређује се нешто заокруженијим објашњењем не само научно неупознатих него и занимљивих питања у третману назначене научне дисциплине. Изостанком раније презентираних разматрања, у оваквим проучавањима се приступило или се још увек приступа ка изналажењу оних проблематика чијим се тумачењем умногоне употпуњавају досегнута сазнања о појединим, сада већ и прилично уобличеним, викенд насеобинама у Србији.

Отуда су, у опсегу опсежног географског третирања Великоградиштанске општине - спроведена упознавања оних обележја присутне "викенд градње" којима се иста и означава као "главна просторна појава на релативно заравњеном" (21, 244) приобаљу Сребрног језера. Природни и друштвени фактори су приказани у оној мери у којој су иницирали и надаље усмеравали њено просторно размештање на локалитетима различитих назива. Образложено је да су формиранни скупови "викенд" парцела (од приватног или друштвеног поседа, бољег или лошијег бонитета, скоро подударних или неједнаких површина), а потом и *приватна* (слабије организована) или *друштвена* (знатно организованија) реализација њихове инфраструктурне опремљености претежно суделовали у одређивању морфотипологије већих група објеката за ("викенд") одмор и рекреацију (21).

Сл. 3. - Линеарно пружање насеобине за одмор и рекреацију "Горња Тресња" у првом и шумски ревивр нископланинског Космаја у другом плану (С н и м и о: И. Б. Поповић, 11. 08. 1986. године)

Fot. 3. - Linear positon of the rest and recreation center "Gornja Tresnja" in the first and forest area of lowmountain Kosmaj in the second plan (P h o t o: I. B. Popović, 11. 08. 1986)

Убрзо је уследило издвојено представљање викенд насеобине "Рударево", сагледавањем њеног хронолошког развоја и присутне физиономије у зависности од упадљивог пружања "викенд" плацева. Установљено је да је пробирљива купо-продаја, неједнако парцелисаног, приватног поседа условила незаконито присвајање појединих делова приобаља Сребрног језера, па је занимљиво да се оваква "бесправна приватизација обале испољила као једна од просторних особености" (22, 241-242) ове насеобине за одмор и рекреацију.

Назначена истраживачка настојања су се нарочито исказала у адекватном образлагању бројних и разноликих насеобина за одмор и рекреацију на територији општина Голубац и Смедерево. У једном од два саопштења (23, 24) предочено је одмах да су "старе виле и ранији летњиковци ... праве претече каснијим, савременим, објектима за одмор и рекреацију" (24, 262) само у Смедеревском Подунављу, пошто их пре новосаграђених "викенд" здања није било у Голубачком приобаљу Дунава. Ове савремене грађевине су, у оквиру подунавских насеобина за одмор и рекреацију - издељене на полуизграђене и потпуно саграђене, те је то допустило да им се - по први пут у овој области научног сазнања, уоче и функције, понајвише узроковане њиховом инфраструктурном снабдевенешћу "као кључном услову дужине и начина боравка у њима" (23, 228).

Засебним уважавањем одређених научних достигнућа којим су, између осталог, обухваћене трансформације простора у извесним крајевима нископланинске Шумадије, приступило се и ка првом генералисаном излагању преображаја назначеног подручја под утицајем трајног формирања савремених насеобина за одмор и рекреацију (25).

Сл. 4. - Просторна физиономија гушће груписаних објеката за одмор и рекреацију на долинској страни реке Топлице у Бањи Врујци.
(С н и м и о: И. Б. Поповић, 03. 06. 1987. године)

Fot. 4. - Spatial physiomy of more densely grouped facilities for rest and recreation on the dolina side of the river Toplice in Vrujci spa (P h o t o: I. B. Popović, 03. 06. 1987)

У оквиру овог научног стремљења су и остварења из домена занимљивих тема у обради "хронолошке генезе одмаралишно-рекреативне функције третираних насеобина. Тиме се умногоме одликује концизно саопштење (С. Милошевић, 1993) за двадесетак златиборских вила на Краљевој Води и Палисаду. Пре скоро шест деценија настале а и до данас сачуване у готово непромењеном изгледу, исте грађевине су са карактеристикама на које су се, поред друштвеног значаја и економске моћи њихових власника - у већој мери " одражавали импортовани архитектонски утицаји стилова који су суверено владали тада чувеним европским бањама и зимским одмаралиштима" (26, 189). Саграђена у различитим годинама међуратног периода оваква одмаралишно-рекреативна здања су и са (утврђеном) заједничком одликом која се односи на њихову функционалност - изузетно добра прилагођеност климатским приликама и органска повезаност са

природним окружењем, а изнад свега "складне димензије по мери човека, тј. његове породице и(ли) гостију" (26, 190), о повременим или периодичним боравку.

Једновремено је сачињен и прилог сагледавању претходне одмаралишне функције гласовите Буковичке Бање, с обзиром да је у два наврата (27; 28) исцрпно казивано о *старим вилама и летњиковцима* који су, у опсегу њеног ширег реона, размештене на теренима Отвореног Поља и Сеничана. Са приказом њихових микролокација, процеса градње, назива, архитектонских ознака и грађевинских функција дат је осврт и на савремену урбанизацију поменутих, а однедавно и увелико уобличених, делова Аранђеловца, где су се сада "нашла" и поменута резиденцијална здања ове градске бање.

Из овог прегледа друштвено-географских проучавања се запажа да је у предмету научне обраде била и остала врло сложена проблематика која претходно није третирана у нашим савременим дOMETИМА друштвене географије. Већ из ове чињенице произилази њихов значај у склопу новопостигнутих достигнућа из области вишедисциплинарне географије насеља и насеобина Србије. Уз то, добијени а овде и у основи расчлањени резултати истраживања омогућавају ближе познавање географских одредница разматраних насеобина за одмор и рекреацију. Наиме, приказом њихових морфо-физиономских ознака и извесних особености као и садржајнијом анализом функција разнолике ("дивље" и легалне) изградње ових насеобина учињен је допринос и на сагледавању географске стварности оних територија (или њихових делова) на којима су оне ситуиране.

Овакви и сродни научни налази су од приметне важности за могућа даља потенцирања или пак сузбијања такве изградње у циљу утврђивања перспективног изгледа њихових простора. Притом се морају подразумевати и њихови евентуални утицаји при изради нових или кориговању постојећих просторних планова појединих општина.

У завршним напоменама се истиче да је досада у Србији, у извесној мери, упозната сложена проблематика насеобина за одмор и рекреацију. Међутим, како је у питању савремена а уз то и врло распрострањена просторна појава неопходно је било да се, на више интересантних локалитета, започну њена продубљења разматрања. Показало се да се ова појава вишеаспектним сагледавањем још боље упознаје па је сва прилика да ће се иста

ће се иста и надаље разматрати саобразно томе односно у складу са овде објашњеним научним стремљењима која су претежно у склопу актуелних друштвено-географских истраживања Србије.

S u m m a r y

In the geographical reality of Serbia, certain localities are noticeable where some spatial changes have taken or are taking place. Such changes in spatial contents mostly relate to formation of various resorts and entertainment and recreation centers. Since these resorts and recreation centres have just been or are being established, their scientific study started recently in Serbia, only since 1980. First, it was realized after extremely infrequent foreign researches of such a kind.

With experiences gained later in lighting up these scientific problems, it was more and more realized that the socio-geographical study provided rounder up cognitions about this kind of settlements. Viewed from an angle of the present times, such researches could be classified in three scientific strivings from the sociogeographical aspect.

The first scientific striving relates to more concise presentations of individual larger or smaller groups of entertainment and recreation facilities in the sense of presentation of micropositions, agreement of the local milieu, and the years of their final construction.

The second scientific striving is characterized by some what more detailed study of certain problems from the domain of their origin, spatial formation and occasional or periodical residing of these dwelling places for entertainment and recreation.

The third scientific striving treated of is still treating all those insufficiently explained or interesting topics with which cognitions on some entertainment and recreation centers in Serbia are rounded up.

The importance of the above mentioned studies is considerably reflected in these strivings not only in the sense of more complete socio-geographical cognition of entertainment and recreation centers (colonies, settlements) in Serbia, but also in respect to getting acquainted with the contents of the region they are situated in.

Л и т е р а т у р а

1. Поповић Иван Б.: *Савремена достигнућа у географско-туристичким проучавањима у викенд изградње у Србији*; Географски годишњак, бр. 30 (стр. 121-134); Крагујевац: Српско географско друштво - Подружница Крагујевац, 1994. - (Географски годишњак, бр. 30, стр. 121-134).

2. Костић Михајло: Један прилог за савремени концепт антропо-географских проучавања насеља и становништва; Београд: Географски институт "Јован Цвијић, 1978 - (Зборник радова, књ. 30, стр. 1-16).

3. Jovićić Žiladin: *Gročansko Podunavlje - glavni izletnički geon Beograda*. - Београд: Географски институт, Природно-математички факултет; 1967. - (Зборник радова, св. XIV, стр. 175-187)

4. Поповић Иван: *Туристичке одреднице насеобинског простора на Суворовској Рајци*, Прилог проучавању туристичких насеља западне Србије. - Ваљево: Међуопштински историјски архив, 1982. - (Гласник, бр. 17, стр. 329-353).

5. Поповић Иван: *Насеобинске ознаке туристичког простора Букуле*, Прилог проучавању туристичких насеља Шумадије. - Крагујевац: Српско географско друштво - Подружница Крагујевац; 1983. - (Географски годишњак, бр. 19, стр. 59-88).

6. Поповић **Иван**: Главне просторне одлике викенд насеобине у подручју Власинског језера, Прилог познавању савремене викенд изградње у југоисточној Србији. - Лесковац: Народни музеј, 1985. - (Лесковачки зборник књ. XXV, стр. 285-293)
7. Поповић **Иван**: Инфраструктурна опремљеност и морфотиполошка одредљивост викенд насеља "Мало Пландиште" на Космају, Прилог проучавању легалне викенд градње Шумадије. - Крагујевац: Српско географско друштво - Подружница Крагујевац, 1987. - (Географски годишњак, бр. 23, стр. 67-74).
8. Поповић **Иван**: Локација и просторна изградња викенд насеобине "Седлар" на Космају, Прилог познавању викенд насеобина у нископланинском простору Србије. - Крагујевац: Српско географско друштво - Подружница Крагујевац, 1991. - (Географски годишњак, бр. 27, стр. 69-74).
9. Костић **Михајло**, Поповић **Иван**: Бање и бавске воде у околини Горвег Милановца. - Крагујевац: Српско географско друштво - Подружница Крагујевац; Крагујевац, 1982. - (Географски годишњак, бр. 18, стр. 49-69).
10. Костић **Михајло**, Поповић **Иван**: Савинац, Прилог проучавању термалних рекреатива Шумадије. - Београд: Географски институт "Јован Цвијић"; Београд, 1984. - (Зборник радова књ. 36, стр. 173-201)
11. Костић **Михајло**, Поповић **Иван**: Орашки кисељак, Прилог проучавању минералитета експортне експлоатације. Београд: Географски институт "Јован Цвијић" САНУ; Београд, 1985. - (Зборник радова, књ. 37, стр. 81-101).
12. Костић **Михајло**, Поповић **Иван**: Горњотрелчанска Бања, Један пример савременог прерастања сеоске бање у развојни балнеотуристички центар. - Београд: Географски институт "Јован Цвијић" САНУ, 1983. - (Зборник радова, књ. 35, стр. 93-123).
13. Поповић **Иван**: Размештај и структура обележја викенд изградње на територији општине Ниш, Прилог познавању викенд насеобине у колунама југоисточне Србије. - Ниш: Издав. рад. организација "Градина"; Ниш; 1987. - (Нишки зборник, бр. 16, стр. 73-90).
14. Поповић **Иван**: Основни концептуални захват географско-туризмолшких проучавања викенд насеобина и истосмислених насеља. - Магистарски рад. - Београд: Архив магистарских радова, Одсек за Туризмолошке науке ПМФ-а, 1989.
15. Савић **Олга**: Гроцка - савремено територијално ширење варошице, Пример савремених промена градских насеља Шумадије. - Београд: Географски институт "Јован Цвијић" САНУ, 1984. - (Зборник радова, књ. 36, стр. 77-105).
16. Наговић **Миломир**: Куће за одмор као друштвени феномен (Нишка котлина); Докторска дисертација. - Ниш: Архив докторских дисертација, Филозофски факултет; 1988.
17. Поповић **Иван**: Места сталног боравка власника викенд кућа у општини Варварин, Прилог истраживању викенд насеобина Шумадије. - Крагујевац: Српско географско друштво - Подружница Крагујевац, 1985. - (Географски годишњак, бр. 21, стр. 51-57).
18. Поповић **Иван**: Међусобни однос новосаграђених и адаптираних викенд зграда на атарима шумадијске Посавине, Прилог истраживању структуре викенд изградње на подручју града Београда. - Крагујевац: Српско географско друштво - Подружница Крагујевац, 1986. - (Географски годишњак, бр. 22, стр. 75-82).
19. Мацејка **Милвоје**, Поповић **Иван**: Савремене последице изменљивог коришћења аграфних површина на примеру Банје Врујци, Прилог проучавању преобраћаја простора под притиском викенд изградње. - Приштина: Savez geografskih društava Jugoslavije, Geografsko društvo SAP Kosova, 1984. - (Zbornik "geografski aspekti prirodnih i ljudskih resursa Jugoslavije, str. 103-109)
20. Мацејка **Милвоје**, Поповић **Иван**: Двојни режим искоришћавања земљишта у међупростору Sremskih Karlovaca i Cortanovaca, Прилог познавању разграничавања викенд - рејона и продуктивног тла у

Podunavlju. - Novi Sad: Savez geografskih društava Jugoslavije, Geografsko društvo Vojvodine, 1987. - (Zbornik XII Kongresa geografa Jugoslavije, str. 259-261).

21. Поповић Иван: Основне одлике викенд изградње на територији општине Велико Градиште. - Београд: Географски институт "Јован Цвијић" САНУ, 1989. - (Зборник радова, књ. 41, стр. 243-258)

22. Поповић Иван: Неке просторне карактеристике викенд насеобине "Рударево" код Великог Градишта, Прилог проучавању бесправне викенд изградње у Подунављу. - Београд: Географски институт "Јован Цвијић" САНУ, 1988. - (Зборник радова, књ. 40, стр. 235-246).

23. Поповић Иван: Главна обележја и неке специфичности викенд насеља и насеобина на територији општине Голубац, Прилог истраживању викенд изградње у Подунављу. - Београд: Географски институт "Јован Цвијић" САНУ, 1991. - (Зборник радова, књ. 43, стр. 217-233).

24. Поповић Иван: Реони за одмор и рекреацију Општина Смедерево. - Београд: Географски институт "Јован Цвијић" САНУ, 1992. - (Посебно издање, књ. 39, стр. 262-274).

25. Поповић Иван: Утицај изградње објеката за одмор на промене у физиономији неких крајева Шумадије, Прилог познавању просторних преображаја Србије. - Крагујевац: Српско географско друштво - Подружница Крагујевац, 1992. - (Географски годишњак, бр. 28, стр. 73-77).

26. Милошевић Споменка: Златиборске виле на Краљевој Води и Палисаду. - Београд: Друштво конзерватора Србије, 1993. - (Гласник, бр. 17, стр. 189-191).

27. Поповић Иван: О старим вилама и летњиковцима у ширем реону Буковичке Бање (I). - Крагујевац: Српско географско друштво - Подружница Крагујевац, 1992. - (Географски годишњак, бр. 28, стр. 43-53).

28. Поповић Иван: О старим вилама и летњиковцима у ширем реону Буковичке Бање (II). - Крагујевац: Српско географско друштво - Подружница Крагујевац, 1993. - (Географски годишњак, бр. 29, стр. 69-83).